

Boekverslag Hersenschimmen (Bernlef)

Wieske Heinen

© havovwo.nl (april 2002)

Primaire gegevens van het gelezen werk

Auteur: J. Bernlef
Titel: Hersenschimmen
Ondertitel: -
Verschenen in: 1984
Aantal blz.: 176
Leestijd: 5 uur
Uitgelezen op: 10 oktober 1999

Eerste reactie achteraf

Ik vind het boek niet echt spannend in de zin van spannende gebeurtenissen als misdaden e.d. Wel vind ik het boek spannend in de zin van boeiend; het is erg meeslepend, waardoor je steeds verder wilt lezen. Voor mij was het boek ook nogal ontroerend. Veel gebeurtenissen uit het boek deden mij denken aan dingen die ik zelf heb meegemaakt. Daarom vind ik het boek ook erg realistisch; ik weet immers dat het proces dat Bernlef beschrijft inderdaad onbegrijpelijk en snel verloopt.

Het boek is alles behalve grappig. Humor is niet te vinden in dit boek, maar past ook totaal niet bij het onderwerp. Ik vind het boek niet echt fantasierijk; de gebeurtenissen zijn erg realistisch en dat geeft een goed beeld van de situaties die in het boek worden beschreven. Voor mij was het boek dus heel erg interessant. Ik wilde dit boek graag lezen vanwege het onderwerp; dat vind ik zeer boeiend. Ik vind het ook goed dat Bernlef over dit onderwerp geschreven heeft. Ik heb nog nooit een roman gelezen dat over dit onderwerp gaat. Het boek is dus in die betekenis erg origineel. Bovendien schrijft Bernlef op zo'n manier, dat je zelf dingen die je hebt gelezen lijkt te vergeten. Je kruipt als het ware dus echt in de hoofdpersoon.

Het boek heeft me weer aan het denken gezet over mijn eigen situatie. Ik heb dus wel degelijk iets aan dit werk gehad. Ik heb er ook veel over gepraat met mijn moeder, die het boek ook gelezen heeft. Al met al spreekt het boek me dus erg aan, omdat het onderwerp erg boeiend is en de manier van vertellen heel bijzonder.

Korte samenvatting van de inhoud

Het verhaal gaat over Maarten Klein. Samen met zijn vrouw Vera is hij na de oorlog naar Noord-Amerika geëmigreerd. Inmiddels is hij, eenenzeventig jaar oud, al enige tijd gepensioneerd secretaris van een internationale maritieme organisatie en geniet hij van een rustige oude dag. Maar opeens beginnen in zijn brein dingen te veranderen. Zo verliest hij zijn besef van tijd; hij weet niet meer welke dag of hoe laat het is. Bovendien kan hij heden en verleden niet meer van elkaar onderscheiden. Hij klimt bijvoorbeeld op een stoel om zijn potlodoos te zoeken, omdat hij denkt dat hij in het materialenhok van de basisschool is. Ook wil hij weer naar zijn werk en belt de bibliotheek -waar Vera vroeger werkte- op omdat hij denkt dat Vera er nog werkt.

Hoewel Maarten bij volle bewustzijn vaak afwezig raakt, heeft hij ook "heldere momenten". Maarten beseft dan wel dat er iets met hem aan de hand is, maar hij is al niet meer in staat onder woorden te brengen wat er met hem gebeurt. "Het lijkt wel of mijn hoofd lek is, of mijn besef van de wereld met het uur minder wordt" (blz. 24).

Maarten herinnert zich niet veel meer. Niet van vakanties van jaren geleden, maar ook niet van gebeurtenissen van pas geleden. Hij schaamt zich tegenover Vera en wil haar doen geloven dat hem niets "mankeert". Samen bekijken ze foto's om oude herinneringen op te halen, waar Maarten erg depressief van wordt.

Vera vraagt de huisarts, dokter Eardly, om langs te komen. Deze adviseert Vera om Maarten binnen te houden, veel te laten rusten en pillen te laten slikken. Maarten kan mensen niet meer herkennen. Hij ziet zijn vrouw voor zijn moeder of zijn oma aan en ook kennissen herkent hij niet meer.

Maarten heeft hulp nodig bij het wassen, aankleden enz., dus besluit Vera een gezinshulp, Phil Taylor, in te schakelen. Maarten snapt niet wie Phil is. Hij verwacht haar met zijn dochter. Phil kijkt ook vaak met Maarten de foto-albums door. Maar nu herkent Maarten ook zichzelf en Vera niet meer.

Slechts af en toe is Maarten in staat een gesprek met iemand te voeren. Nadat hij voor de derde keer is

Boekverslag Hersenschimmen (Bernlef)

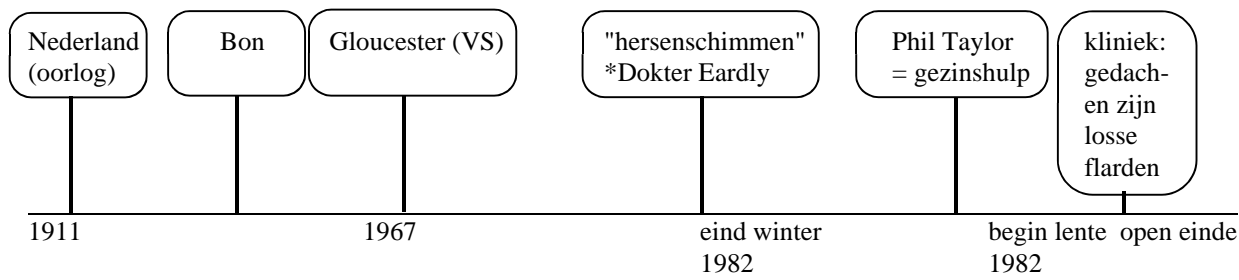
Wieske Heinen

© havovwo.nl (april 2002)

weggelopen belt Vera dokter Eardly en krijgt hij een injectie. Hij wordt met een ziekenwagen naar een soort kliniek gebracht. Iedereen en alles is vreemd voor hem. Hij leeft in zijn eigen wereld. Er is geen verband meer tussen zijn gedachten, het zijn allemaal losse flarden...

Tijd en ruimte

Schematische voorstelling van het gebruik van tijd en ruimte (opdr. 11):

Verteller

Bij het boek "Hersenschimmen" is gebruik gemaakt van een ik-verteller. Je beleeft alles door de ogen van de hoofdpersoon (Maarten). Zo begint het boek met "Misschien komt het door de sneeuw dat ik me 's morgens al zo moe voel..." (blz. 7). De verteller is niet helemaal "betrouwbaar"; de verteller lijdt aan dementie. De ziekte verloopt merkbaar snel: Maartens taal verbrokkelt, hij verwacht personen enzovoorts. Bovendien vangt Maarten slechts flarden van gesprekken op.

Aan het eind van het boek, als Maarten in een kliniek zit, is er geen sprake meer van een zuivere ik-vertelsituatie. Maarten praat tegen zichzelf (in de jij-vorm) of over zichzelf (in de hij-vorm). Dit én de toenemende verbrokkeling van de taal illustreren het verlies van zijn identiteit en het vervreemden van de wereld.

Herschrijving fragment in een ander perspectief

Origineel fragment: (blz. 12-13) ik-verteller.

Hier zit ik wel vaker -een oude krant doelloos in mijn handen- als ik over iets na wil denken. Maar het probleem is dat je moeilijk kunt nadenken over iets dat je je niet herinnert. Met geen mogelijkheid. De ochtend. Haar vraag of ik hout wilde gaan halen. Misschien heb ik het niet gehoord. Alhoewel, twee keer heeft ze het mij gevraagd, zei ze.

Een slecht geheugen heb ik altijd gehad. Op vergaderingen was mijn agenda mijn onmisbare metgezel. Maar een hele ochtend die je een paar uur later zomaar vergeten bent? Die voorbijgegaan is alsof hij er nooit is geweest? Ik zou zo-even nog zweren dat het een gewone doordeweekse ochtend was. Als Vera niets had gezegd, zou ik daar misschien nog in de achterkamer staan, mijn handen op de vensterbank steunend, zoals iedere morgen op de uitkijk naar de rumoerige schoolkinderen van Eastern Point.

Herschreven fragment: auctoriële verteller.

Hier zit hij wel vaker -een oude krant doelloos in zijn handen- als hij over iets na wil denken. Maar het probleem is dat je moeilijk kunt nadenken over iets dat je je niet herinnert. Met geen mogelijkheid. De ochtend. Haar vraag of hij hout wilde gaan halen. Misschien heeft hij het niet gehoord. Alhoewel, twee keer heeft ze het hem gevraagd, zei ze.

Een slecht geheugen heeft hij altijd gehad. Op vergaderingen was zijn agenda zijn onmisbare metgezel. Maar een hele ochtend die je een paar uur later zomaar vergeten bent? Die voorbijgegaan is alsof hij er nooit is geweest? Hij zou zo-even nog zweren dat het een gewone doordeweekse ochtend was. Als Vera niets had

Boekverslag Hersenschimmen (Bernlef)

Wieske Heinen

© havovwo.nl (april 2002)

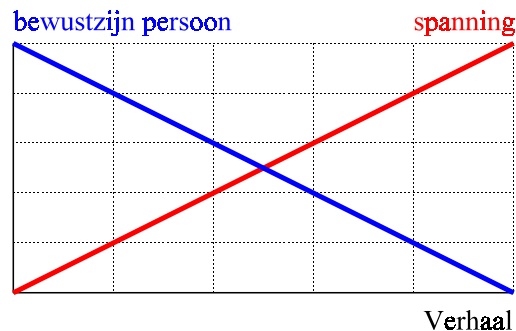
gezegd, zou hij daar misschien nog in de achterkamer staan, zijn handen op de vensterbank steunend, zoals iedere morgen op de uitkijk naar de rumoerige schoolkinderen van Eastern Point.

Spanning

Grafische voorstelling van spanning

In het boek zit geen spanning in de betekenis van spannende gebeurtenissen als misdaden en dergelijke. Wel vind ik dat de spanning in het boek toeneemt, naarmate het bewustzijn van de hoofdpersoon afneemt. Als Maarten steeds erger aftakelt en zijn gedachten (en dus ook de tekst) veranderen in losse flarden, wordt de spanning groter.

Als het verhaal is afgelopen, is Maarten eigenlijk afgegleden tot "niets". Maar over zijn eventuele dood wordt niets gemeld. Dus het einde van het verhaal is het spannendst. Omdat het bewustzijn van Maarten gedurende het verhaal afneemt, neemt de spanning gedurende het verhaal toe.

- * Met blauw is het bewustzijn van de hoofdpersoon in de grafiek getekend.
- * Met rood is de spanning in de grafiek getekend.

Herschrijving fragment met meer en minder spanning

(In het boek komen niet echt spannende fragmenten voor; ik heb daarom maar gekozen voor een emotioneel fragment met spanning.)

Origineel fragment: (blz. 85-86)

Ze gaat met haar rug tegen de voordeur staan.

'Je mag niet naar buiten van de dokter.'

'Ik ben toch niet ziek. Ik mankeer niks. Robert,' roep ik, 'Robert, kom!'

'Hij komt uit zichzelf wel weer terug.'

'Mag ik dan nooit meer naar buiten?'

'Nu niet.'

'Maar ik wil gaan vissen. Ik heb met Gerard en Klaas afgesproken,' lieg ik tegen haar. 'Toe.'

'Kom mee naar de keuken. Je hebt je bord niet leeg gegeten.'

'Op school zeggen ze dat te veel melkproducten slecht voor je gebit zijn.' (Maar wat kun je doen? Als ik maar eerst het huis uit ben, op mezelf, kan ik doen en laten wat ik wil.)

Ik ga achter mijn bord pap zitten en kauw demonstratief. Nu zegt ze natuurlijk zo direct: zit niet zo met lange tanden te eten.

'Is papa al naar kantoor?'

Boekverslag Hersenschimmen (Bernlef)

Wieske Heinen

© havovwo.nl (april 2002)

'Maarten, ik ben het, Vera!'
'Je moet niet zo tegen me schreeuwen.'
Ze verbergt haar gezicht in haar handen. Waarom is ze nu opeens zo opgewonden? Waarom huilt ze zo hartverscheurend?
'Je moet niet huilen. Ik wil niet dat je huilt.'
'Vera,' snikt ze, 'ik ben Vera!'
'Natuurlijk ben je Vera,' zeg ik. 'Dacht je dat ik dat niet wist?'

Herschreven fragment: minder spanning.

Ze gaat met haar rug tegen de voordeur staan en zegt dat ik niet naar buiten mag van de dokter.
'Ik ben toch niet ziek. Ik mankeer niks. Robert,' roep ik, 'Robert, kom!'
'Hij komt uit zichzelf wel weer terug.'
'Mag ik dan nooit meer naar buiten?'
'Nu niet.'
'Maar ik wil gaan vissen. Ik heb met Gerard en Klaas afgesproken,' lieg ik tegen haar. 'Toe.'
'Kom mee naar de keuken. Je hebt je bord niet leeg gegeten.'
'Op school zeggen ze dat te veel melkproducten slecht voor je gebit zijn.' (Maar wat kun je doen? Als ik maar eerst het huis uit ben, op mezelf, kan ik doen en laten wat ik wil.)
Ik ga achter mijn bord pap zitten en kauw demonstratief. Nu zegt ze natuurlijk zo direct dat ik niet zo met lange tanden moet eten.
'Is papa al naar kantoor?'
Ze zegt dat ze Vera is.
'Je mag ook wel zachter praten!'
Ze gaat zitten en huilt. Waarom huilt ze nou?
'Je moet niet huilen. Ik wil niet dat je huilt.'
Ze zegt weer dat ze Vera is.
Dat weet ik ook wel!

Herschreven fragment: meer spanning.

Ze gaat dreigend met haar rug tegen de voordeur staan.
'O nee, jij gaat niet naar buiten, ik verbied het je!'
'Mens, ik ben helemaal niet ziek. Ik mankeer niks! Robert,' schreeuw ik, 'Robert, kom!'
'Hij komt uit zichzelf wel weer terug.'
'Mag ik dan nooit meer naar buiten?' gil ik.
'Nu niet.'
'Maar ik wil gaan vissen. Ik heb met Gerard en Klaas afgesproken,' lieg ik tegen haar. Ik eis dat je me laat gaan!'
'Kom mee naar de keuken, jij! Je hebt je bord niet leeg gegeten.'
Ik ga achter mijn bord pap zitten en kauw demonstratief. Nu gaat ze natuurlijk zo direct zeuren dat ik met lange tanden zit te eten.
'Is papa al naar kantoor?'
'Maarten, ik ben het, zie je dat dan niet? Ik ben het, Vera!'
'Schreeuw toch goddomme niet zo!'
Ze verbergt haar gezicht in haar handen. Waarom is ze nu opeens zo vreselijk opgewonden? Waarom huilt ze zo hartverscheurend?
'Je moet niet huilen! Ik wil niet dat je huilt!' gil ik.
'Vera!' snikt ze, 'ik ben Vera, Maarten!'
'Natuurlijk ben je Vera,' zeg ik. 'Dacht je dat ik dat niet wist?'

Boekverslag Hersenschimmen (Bernlef)

Wieske Heinen

© havovwo.nl (april 2002)

De persoonlijke beoordeling.

Eigenlijk heb ik het boek gekozen vanwege het onderwerp. Ik heb namelijk een ernstig dementerend familielid. Ik ben zelf dus al eerder met het onderwerp in aanraking gekomen en heb zodoende al vaak over het onderwerp nagedacht. Ik vind dat het boek veel diepgang heeft. De schrijver beschrijft veel gevoelens en emotionele gebeurtenissen, die heel veel indruk op mij maakten.

De gevoelens en gedachten zijn belangrijker dan de gebeurtenissen. Bovendien worden de belangrijke gebeurtenissen veroorzaakt door de veranderingen in het brein (de gedachtegang) van de hoofdpersoon. Ik vind dat er niet echt heel schokkende en spannende gebeurtenissen in het boek voorkomen. Dat komt denk ik door de manier van vertellen; doordat gebruik is gemaakt van een ik-verteller, is soms niet helemaal duidelijk wat er precies gebeurt. Ik vind het erg knap dat Bernlef dit boek heeft geschreven vanuit het perspectief van de ik-verteller; je verplaatst je echt in de hoofdpersoon. De gebeurtenissen en vooral de afloop van het verhaal vind ik erg triest en ontroerend, maar wel erg geloofwaardig.

Naar mijn mening kwam de hoofdpersoon erg realistisch over. Het boek leek eigenlijk een beetje op een soort heel uitgebreid dagboek; de hoofdpersoon doet verslag van alles wat hij meemaakt. Met de hoofdpersoon kon ik mezelf niet identificeren. Maar Vera deed mij wel een beetje aan een familielid van mij denken. Ik vind trouwens wel dat Vera een erg sterke vrouw is; in situaties waarin ik waarschijnlijk helemaal zou doorslaan (bijv. als Maarten haar voor zijn moeder aanziet), houdt zij het hoofd koel. Phil Taylor lijkt me geen sympathiek persoon; zij is nogal gesloten tegenover de hoofdpersoon, waardoor ook de lezer zich niet echt een volledig beeld over haar kan vormen.

Ik vind het verhaal niet moeilijk opgebouwd; ik kon het vlot lezen. Er waren ook geen delen in het boek die op mij te saai of onbegrijpelijk leken en die ik daardoor niet kon lezen. Ik vind het erg knap dat het boek veel diepgang heeft, maar toch heel vlot leest.

Ook het taalgebruik is niet moeilijk. De gebeurtenissen worden heel vaag beschreven, vooral het laatste deel van het verhaal (verzorgingshuis/kliniek) is daardoor heel realistisch. Naarmate de hoofdpersoon meer 'aftakelt', doet de lezer dat als het ware ook. In het boek komen veel dialogen voor. Ik vind dat deze realistisch zijn weergegeven en goed overkomen. De lezer weet evenveel als de hoofdpersoon; niet meer, niet minder.

Een mooi fragment in het boek vond ik het fragment dat ik voor opdracht 24 gebruikt heb; Maarten herkent Vera niet meer en Vera 'stort in'. Ik vond dat erg mooi en realistisch en vond dat daar ook een bepaalde vorm van spanning in zat.

Ik vind dat Bernlef erin geslaagd is op een heel bijzondere, ontroerende manier een verhaal over een dementerend iemand op papier te zetten.